

Co chce Rusko?

V letošním roce Aliance rozhodla o svém již čtvrtém rozšíření tzv. protokolem o přistoupení (vstupu), který bude ratifikován pravděpodobně v roce 1999 - při padesátém výročí založení NATO. Prospěch kolektivní obrany, demokratické solidarity, transatlantických vazeb a posilování bezpečného prostředí mluví samo za sebe. NATO je dnes chápáno jako nenahraditelné pro svých současných šestnáct členských zemí, proč by tedy nemělo vyhovovat i ostatním státům, které splňují kritéria a jsou schopné také přispívat bezpečnosti v severoatlantické oblasti? Cílem této úvahy je vyšetřit zda je přijatelná ruská alternativa, co přinese alespoň částečné rozšíření NATO, jak měly být minimalizovány rizika tzv. studeného míru, a konečně jak by měly být posíleny vyhlídky na funkční a nevýběrový bezpečnostní systém OBSE, jehož čas by mohl přijít.

* * *

la
le

Dne 31. března 1954 Sovětský svaz oficiálně požádal o vstup do NATO, což Aliance vzápětí odmítla. Sovětské vedení tehdy nařklo Západ, že se snaží prohloubit rozkol Evropy. Rok poté založilo Varšavskou smlouvu. O 41 let později, 31. března 1995, prohlásil tajemník ruské rady bezpečnosti Oleg Lobov, že pokud NATO přijme Rusko do svých řad, přestane Moskva vystupovat proti jeho rozšíření o státy východní Evropy. V opačném případě Rusko založí vlastní obranný blok jako protiváhu NATO. Rovněž bylo naznačeno, že partnerství mezi Ruskem a Čínou by pomalu v důsledku posunu ve vojenskostrategické rovnováze mohlo přerůst v jakýsi trvale platný sňatek z rozumu. Během několika měsíců se vztahy Ruska se Západem zhoršily natolik, že se pro ně vžilo již v úvodu použité označení „studený mír“. Moskva považovala vstup do NATO za svůj dlouhodobý politický cíl, oficiálně až do května roku 1997, kdy se ho veřejně vzdala.

Jaké jsou tedy postoje Ruska k NATO, implicitně k problému evropské bezpečnosti? Rusko především vychází ze skutečnosti, že NATO oficiálně pokládá Rusko za svého partnera. Proto trvá důrazně na tom, že neexistuje žádný důvod pro to, aby se NATO rozšiřovalo. Místo toho Rusko průběžně navrhuje, aby jak NATO, tak Rusko poskytovalo Evropě „spojené“ bezpečnostní záruky, a tak uklidnilo středoevropské státy, protože by jejich stabilita byla nejlépe zaručena členstvím v EU, proti kterému Rusko nic nemá.

Dva přístupy k NATO

Již od samotného otevření možnosti rozšíření na bruselském summitu v lednu 1994, se NATO snaží institucionalizovat „strategické partnerství“ s Ruskem, protože uznává, že jeho velikost a možnosti ho staví do jiné bezpečnostní kategorie, než státy střední Evropy.

Od září 1995 se NATO snažilo získat ruský souhlas s formálním mechanismem „16 + 1“, založeném na „Politickém rámci vztahů NATO - Rusko“. Kozyrev zde navrhol, aby se Rusko i NATO zabývaly společně hrozbami z třetí strany. Ovšem

zatím co NATO nabízelo Moskvě model 16 + 1, Moskva usilovala o model 17, tj. ve skutečnosti nechtěla jen hostitelský status, ale plnou účast na rozhodování.

Na OBSE ruská delegace sledovala podobný přístup. 23. června 1994 NATO navrhovalo, aby OBSE „koordinovalo“ aktivity NATO, SNS, ZEU a dalších regionálních organizací: Severoatlantická rada pro spolupráci (NACC) by se stala „univerzálním mechanismem“ pro vojenskou a politickou kooperaci fungující v úzkém kontaktu s tehdejší KBSE. Byl by vytvořen „výkonný výbor“ deseti stálých a střídajících se účastnických států, aby vydával závazná a jednotná usnesení.

V březnu 1996 byly tyto myšlenky předloženy znovu v kontextu diskuse - navrhované Ruskem - jako „bezpečnostní model“ OBSE pro 21. století. Rusko navrhovalo, aby byl v Lisabonu přijat dokument, který by poskytl vodítko pro „nový bezpečnostní systém“ vypracovaný v „evropské bezpečnostní chartě“ včetně bezpečnostních záruk (*OBSE je poprvé posouváno mimo samotnou „kooperativní bezpečnost“*), systém pro „koordinaci a rozdělení funkcí mezi existující evropské a euroatlantické instituce a struktury“ a bezpečnostní radu s „patříčnými pravomocemi“.

Během let 1996-97 se konala řada konferencí o Evropě 21. století. Zejména Poláci a ostatní delegace se ale při nich na ruský přístup dívali jako průhledný trik, který má především odložit rozšíření NATO a nechat činitele Aliance spekulovat o tom, zda by z takového modelu bezpečnosti snad mohlo vzejít něco dobrého.

Rusko nikdy nemělo nouzi o hledání důvodů ke stížnostem. Podle ruského ministra obrany, by rozšíření NATO bylo „krokem zpět ke konfrontaci“, vedlo by ke zvětšení celkového potenciálu NATO, zhoršené strategické pozici Ruska, a následně i k podminování dohody o snižování konvenčních sil v Evropě - což by vyžadovalo ze strany Ruska „adekvátní protipatření“.

Podle Ruska je rozšiřování NATO na východ proces, který není a ani nemůže zůstat ohraničený, jakmile se s ním jednou začne. Tímto procesem se bude vojenskostrategická rovnováha měnit stále více ve prospěch Aliance, která se tak posune blíže k Rusku a s každou novou členskou zemí zvýší svůj vojenský potenciál.

Ruské vedení zřejmě nikdy nepřijalo argumenty, které uvádí NATO ve prospěch rozšíření Aliance, a pokračuje v předávání obrazu velmoci, bojící se „obklíčení“, která jako kdyby pocházela ze sovětských tradic předstírání síly, pak slabosti.

Není ale vůbec potřeba podléhat argumentaci ruských politiků a vojáků o hrozící destabilizaci Ruska v důsledku rozšíření NATO, nicméně je třeba mít na paměti, že v zemi se 150 miliony obyvatel se vždy najde dostatek politických i vojenských činitelů, kteří budou spatřovat cíle NATO v oslabení Ruska a budou chtít z toho pro sebe politicky těžit.

Jiné uspořádání?

Celoevropský bezpečnostní systém je stálým tématem ruské diplomacie od té doby, co v r. 1954 v Berlíně sovětský ministr zahraničí Vjačeslav Molotov navrhl „koncept všeobecné evropské smlouvy“, vyzývající všechny strany, pokládat útok proti jedné či více stranám jakoukoli skupinou států jako útok proti všem stranám. Avšak již tehdy se na podobné aktivity dívali na Západě jako na poslední pokus zabránit členství SRN v NATO.

Smlouva z r. 1955 zřizující Varšavskou smlouvu byla ospravedlňována hrozbou „remilitarizace západního Německa“ a jeho integrací do NATO jako zvyšující se

e

„nebezpečí další války“, ale současně nabízela své rozpuštění v případě vzniku „systému kolektivní bezpečnosti v Evropě“. V protikladu s tím *Severoatlantická smlouva* v r. 1949 při svém vzniku neuváděla žádnou hrozbu a nepopisovala žádné okolnosti, které by mohly vést k jejímu rozpuštění, což je v rozporu s běžným a falešným tvrzením, rozšířeným i mezi státy NATO, že Aliance byla vlastně budována proti sovětské hrozbě.

Varšavská smlouva byla jednostranně rozpuštěna, respektive se rozpadla, a NATO zůstalo kolektivní obrannou aliancí, i když převzalo další kolektivní bezpečnostní úkoly s ohledem na IFOR (dnes SFOR), a rozšířilo svou politickou dimenzi prostřednictvím NACC a PFP. Navzdory počáteční ochotě souhlasit se sovětskými požadavky, aby NDR nebyla součástí NATO (Gorbačov také při jednání zmiňoval přidružené německé členství jak v NATO, tak ve Varšavské smlouvě), se SSSR na konec smířilo s členstvím sjednoceného Německa v NATO, i když za podmínky, že zahraniční síly a jaderné zbraně nebudou zasazeny na území „východních německých zemí“.

Jiným politickým paradoxem je, že ačkoli ruská diplomacie rutinně mluví o Evropě „bez bloků“ a potřebě „nové kvality“ všech evropských systémů, v praxi Rusku docela vyhovuje tak zvaná *realpolitika* konsolidování kolektivního bezpečnostního systému SNS jako „ruského primárního úkolu ... v rámci bývalého Sovětského svazu“. Strašák rozšiřování NATO je vítán hlavně těmi, kteří se snaží dosáhnout rychlé integrace zemí SNS, kde má Rusko své historické cíle.

Rusko má dohody o bezpečnostní spolupráci se Slovenskem a Bulharskem, jinak se žádnými postkomunistickými státy. Existují zde určité vazby týkající se dodávek vojenského materiálu a dokonce dodávek šifrovacího zařízení. Slovenskou armádu to dost váže na Rusko. Dá se předpokládat, že Rusko hledá nějakou výspu svých zájmů na západ od Ukrajiny. Slovensko je jediná země, která se nabídl.

Ostatně Rusko se nemusí nezbytně mýlit, když hledá nějaký druh „Bezpečnostní rady“ OBSE, kde by mělo stálý hlas, spolu s jinými, v kruhu ne méně než 55 účastnických států. Takový systém již existuje v OSN od jejího založení, a byl navrhován i pro společnou zahraniční a bezpečnostní politiku EU. Existence takové Rady v OBSE by mohla povzbudit méně konfrontační ruské chování a politické vyjadřování směrem k tomu, co Moskva pokládá za svou zónu „zvláštní zodpovědnosti“.

Averze mnoha zemí k této myšlence nebyla nikdy racionálně vysvětlena: říká se, že by Rusko mělo mít právo veta, ale každý účastnický stát OBSE má toto veto o rozhodnutích OBSE do té míry, že někteří poukazují na to, že se organizace stává nezvládnutelnou a potřebuje silnější „výkonnou moc“. Rada by se měla skládat z premiérů jaderných mocností OBSE, rotujícího členství dalších států vybraných obecným konsenzem a stálých pozorovatelů tzv. „vzájemně se posilujících institucí“.

Další oblastí ruského zájmu je *kontrola zbrojení*. Rusko má všechny důvody nesouhlasit, jestliže by rozšíření NATO nebylo doprovázeno přizpůsobením smlouvy o konvenčních zbraních v Evropě, dohodnuté, když ještě existovala Varšavská smlouva. Členství visegrádských států v NATO přidává odhadem 15 000 kusů výzbroje a výstroje státům NATO. Tato síla sčítá představuje pro Rusko nějakou hrozbu, ale mohlo by to narušit rovnováhu současných smlouvy o konvenčních zbraních. Nové uspořádání, možná na národní bázi a projednávané pod záštitou OBSE, by poskytlo opětovné ujištění pro „struktury sil“ v Rusku.

Ustavující akt o vzájemných vztazích, spolupráci a bezpečnosti

Nebezpečí rozdělení Evropy existuje. Kdyby bylo přijato také Rumunsko a Slovinsko, dělicí čára by se pouze posunula jinam. Nebezpečí lze však zažehnat tím, že se bude stále více zdůrazňovat konstruktivní potenciál Aliance. Že to už není systém, který byl součástí studené války. Zde je důležité, že se USA pokusily vyřešit vztah NATO a Ruska, než se přistoupilo k debatě o rozšiřování.

Po zveřejnění klíčové smlouvy o vztazích mezi NATO a Ruskem (dojednané 17. května 1997) je zřejmé, že Aliance skutečně stojí o užší spolupráci s Moskvou. Vojenské závazky, které Aliance přijala, platí ale jen pro dobu míru, a vůbec nebrání budování potřebné infrastruktury NATO. Článek 17 potom výslovně upírá Rusku právo veta. Vznikne společná rada, proběhnou vzájemně výhodné výměny specialistů a vojáci Východu i Západu budou společně hasit požáry evropských krizí.

I když Boris Jelcin před podpisem smlouvy zopakoval obligátní odsudek rozšíření Aliance na východ, oznámil mimo program, že se „rozhodl demontovat všechny jaderné hlavice namířené proti zemím, jejichž představitelé sedí kolem tohoto stolu“. Tímto gestem naznačil ochotu Moskvy k posilování bezpečnosti v Evropě: *ohrožení Ruska totiž dnes nepřichází ze Západu, ale z jihu (islámský fundamentalismus) a východu (možná čínská expanze v budoucnosti) a posun demokratických zemí blíže k hranicím Ruska znamená spíše zvýšení bezpečnosti na západních ruských hranicích.*

Ustavující akt o vzájemných vztazích, spolupráci a bezpečnosti, na němž se shodli zástupci NATO a Ruska, obsahuje řadu deklarativních ujištění, jejichž cenu ukáže teprve budoucnost (viz tab.).

Uzavřenou dohodou mezi NATO a Ruskem označují světoví politici za definitivní konec studené války. Nynější akt potvrzuje jejich odhodlání poskytnout konkrétní základ pro naši společnou povinnost vybudovat stabilní, mírovou a nerozdělenou Evropu, ku prospěchu všech národů.

Závěrem

Bezpečnostní zisk členů Atlantické aliance nemůže na věky zůstat výlučným vlastnictvím současné šestnáctky. Až budu noví členové přijati, NATO bude ještě blíže cíli, který stanovilo v r. 1967, kterým je dosáhnout spravedlivého a trvalého mírového pořádku v Evropě, doprovázeného bezpečnostními zárukami.

Stručně řečeno, pro střední Evropu *neexistuje žádná věrohodná alternativa členství NATO* a také žádná jiná nebyla předložena, určitě ne Ruskem. I ruští demokraté přiznávají, že „Rusko nenavrhuje žádné přesvědčivé, podstatné alternativy rozšíření NATO“. Nicméně absurdně naléhají, aby státy ve střední Evropě jednoduše žily v této mezeře. Národní bezpečnost ale nemůže být určována náhodou. Západ musí dát jasně na srozuměnou, že ačkoliv strategické partnerství s Ruskem je prioritou, ani Rusko, ani NATO by neměly očekávat, že obyvatelé střední Evropy budou žít v bezpečnostním vakuu, které by mohlo - po třetí v tomto století - způsobit zasazení amerických sil v Evropě. Přednost

**Přehled nejdůležitějších bodů ustavujícího aktu o vztazích
mezi NATO a Ruskem**

- V Evropě má vzniknout společný prostor bezpečnosti a stability, bez dělicích linií nebo sfér vlivu, jež by omezovaly něčí suverenitu.
- Obě strany chtějí budovat trvalé, rovnoprávné partnerství a spolupráci pro posílení bezpečnosti a stability v euroatlantické oblasti.
- NATO a Rusko se zaměří na specifické oblasti vzájemných zájmů. Má se to týkat krizových situací, prevence vzniku konfliktů, společných operací včetně mírových, výměny informací a konzultací ke všem důležitým vojenským otázkám. Připouští se spolupráce v oblasti raketové a protiletectvé obrany i při vyzbrojování. NATO otevře informační úřad v Moskvě.
- Ustavující akt ohlašuje právo všech států vybrat si prostředky pro zajištění vlastní bezpečnosti.
- Ustanovení dokumentu nedávají za žádných okolností NATO nebo Rusku právo veta ohledně akcí druhé strany, a rovněž neporušují nebo neomezují práva NATO nebo Ruska na nezávislé rozhodování nebo jednání. Tato ustanovení nemohou být užívána jako prostředek znevýhodňující zájmy jiných států.
- Členové NATO opakovaně zdůrazňují, že nemají v žádném případě úmysl, plán, ani důvod rozmístit jaderné zbraně na území nových členů, ani necítí potřebu měnit jakékoli aspekty jaderného statusu NATO či jadernou politiku – a nepředpokládají žádnou budoucí potřebu něčeho takového. NATO rozhodlo, že nemá žádný úmysl, žádný plán a žádný důvod zřizovat skladiště jaderných zbraní na území těchto členů, ať již prostřednictvím budování nových jaderných skladovacích zařízení či úpravou starých jaderných skladovacích zařízení.
- Má se zabránit potenciálně nebezpečnému budování konvenčních sil v dohodnutých regionech Evropy, včetně střední a východní Evropy. O jejich rozmístění se bude diskutovat ve společné radě. V nynějším a dohledném bezpečnostním prostředí dovede Aliance zajistit svou obranu a další mise spíše prostřednictvím zajištění nezbytné vzájemné součinnosti a integrace, než dodatečným rozšiřováním značných bojových sil. Aliance si vyhradila právo vysílat bojové síly v případě hrozby agrese a při provádění mírových misí.
- NATO a Rusko budou spolupracovat s ostatními zúčastněnými státy na úpravě smlouvy. Obě strany chtějí významně snížit povolené stavy výzbroje a vojáků. Je navrhována úprava smlouvy o konvenčních zbraních (CFE), která by umožňovala snížení stavu zbraní.
- Hlavním orgánem konzultací mezi NATO a Ruskem bude Stálá společná rada. Pomocí rady se budou setkávat nejen politici (ministři zahraničí a obrany, velvyslanci), ale i vojáci (náčelníci generálních štábů).
- Zvýší se akceschopnost OBSE, organizace, která byla označena za hlavní nástroj preventivní diplomacie zabraňování konfliktům a řešení krizí.

by mělo mít přizpůsobení se rozšíření NATO jako aktu neohrožující, preventivní diplomacie, jehož důsledky by mohly přesahovat přísně kolektivní obranu a zformovat se jako konstantní část čistě spekulativního „bezpečnostního modelu“ pro 21. století.

Překonat rozdělení Evropy také nemůže být splněno bez stálého a aktivního vedení USA v Alianci, jejíž někteří členové stále nepochopili rozšíření NATO jako historické pohřbení dědictví Jalty, a kteří mají problémy hájit rozšíření NATO bez toho, aby jedním dechem nepřipomínali ruský jaderný arzenál - jako kdyby Rusko mohlo zažehnout holocaust, jenom kvůli tomu, že by Polsko vstoupilo do NATO, anebo aby nezdůrazňovali potřebu „brát Rusko v úvahu“ (což ve skutečnosti studie o rozšíření dělá, protože v praxi nevyžaduje rozšíření vojenského potenciálu kandidátských států či umísťování cizích sil na jejich teritoriu a uznává Rusko jako privilegovaného partnera).



Kdo si chce vzít poučení z dějin, měl by vyjít z faktu, že poslední evropský konflikt se nejbolestněji dotknul Němců a Rusů. Jen tehdy, když tyto dva státy a národy dokáží žít spolu v souladu a přiblížit se tak blízko, jako je tomu v případě Německa a Francie, najde Evropa mír a bezpečnost. A rozšiřování NATO je právě jedním z nástrojů, aby Evropa neupadala do starých nacionalistických šablon. A díky aktu o vzájemných vztazích a spolupráci nezůstává venku za dveřmi ani Rusko.

Použitá literatura:

- **M. Bartošová:** Rusko a NATO, Dějiny a současnost 4/97.
- **Wolfgang Seiffert:** O Alianci jinak a hlouběji. Listy 4/97.
- **Otto Pick:** Riziko rozdělení Evropy stále existuje, Lidové noviny, 21.8.1997
- Výběr článků z časopisů *European Security Review*, *NATO Review* a dalších.

(-red-)